

DE KUNST VAN HET OVERLEVEN, DEEL 3

Ellen Drees

In het derde deel over de kunst in Berg en Bosch kunt u kennismaken met de gebrandschilderde ramen in de zusterkapel*. De ramen zijn geïnspireerd op de Litanie van de Heilige Maagd Maria. Dit wordt ook wel de Litanie van Loreto of Loretto genoemd, naar een stadje in Italië, waar de litanie zijn oorsprong had.

Volgens een vijftiende-eeuwse legende was het huis van Maria en Jozef te Nazareth door engelen in veiligheid gebracht toen in 1291 de kruisvaarders uit het heilige land werden verdreven. Via een omweg kwam het huis in 1295 in Loreto terecht. Met behulp van jezuiten groeide het stadje tijdens de Contrareformatie uit tot een beroemd bedevaartsoord.

In de vroegchristelijke kunst neemt Maria een bescheiden plaats in. Soms is zij op afbeeldingen te zien als 'orante' (met biddend omhoog geheven handen) of als Moeder Gods, met het Kind in de armen of op schoot.

Omstreeks 1100 wordt Maria's rol in het westen steeds belangrijker, met name haar rol als Moeder Gods.

Voorals in de twaalfde en dertiende eeuw nam de verering van Maria zodanige vormen aan dat men kan spreken van een Maria-verafgoding. In deze roerige tijd was het religieuze elan groot. Dit uitte zich onder andere in kruistochten, talloze ketterse bewegingen en in Frankrijk onder meer in de bouw van kathedralen gewijd aan 'Notre Dame' (Onze Lieve Vrouw). Ook bij de nieuwe kloosterorden van de Dominicanen en Franciscanen was Maria populair. Steeds meer veranderde het beeld van Maria van de verheven Moeder Gods, afgebeeld als de koningin van de hemel, in een glimlachende troostende moeder die optreedt als middelaarster tussen God en de (zondige) mens.

Omdat de bijbel maar heel weinig over Maria vertelt, kwamen er al vroeg geschriften waarin episoden uit het leven van Maria worden belicht. In de dertiende eeuw werden de verhalen gebundeld in de *Legenda aurea*. Kunstenaars brachten de verhalen in beeld om te mediteren, om na te volgen of om te vereren. Dezelfde vrouw, hetzelfde gezicht en meestal ook hetzelfde gewaad, maar in tientallen rollen en honderden gedaanten.

De ramen in de Zusterkapel geven symbolische aanroepingen weer, die verwijzen naar de eretitels van Maria. De litanie begint in de zuidoosthoek van de Zusterkapel en loopt door op de westelijke muur. De volgorde loopt synchroon met de aanroepingen in de litanie van Loreto en begint met de drie Goddelijke Personen, gevolgd door Maria als heilige, Maria als moeder en Maria als maagd met hoogmenselijke kwaliteiten. Tot slot volgt een reeks prachtige aansprektitels, die erg cryptisch aandoen. Voor het benoemen van de voorstellingen zijn wij grote dank verschuldigd aan prof. mr. P. van Dijk.

DE RAMEN IN DE ZUSTERKAPEL

De Zusterkapel telt 24 ramen, waarvan er 23 gebrandschilderd glas hebben. Het twaalfde raam, dus na Maria, Mystieke Roos, is echter gezet met gekleurd glas. Onduidelijk is of het gebrandschilderde raam verdwenen is of nooit gemaakt. Vergelijken we namelijk de volgorde van de Litanie met die van de ramen, dan volgt in beide gevallen Maria, Toren van David op Maria, Mystieke Roos. Net als in de grote kapel zijn de basiskleuren van de vierkante of zeshoekige ramen wit, oker, roze, lichtpaars of lichtbruin.

Christussymbool

De reeks ramen op de oostzijde van het middenschip begint met het Christussymbool, dat is samengesteld uit de Griekse letters chi (X) en rho (P), de eerste twee letters van Christus' voornaam.

God de vader

God wordt maar zelden afgebeeld, maar maakt hier samen met de twee volgende ramen deel uit van de Heilige Drie-eenheid. God wordt dan soms afgebeeld als een oude man met lange baard. Alleen het bovenlichaam is te zien, de rest wordt aan het gezicht onttrokken door de wolk. Aan weerszijde van zijn hoofd staan de letters Alfa en Omega (hierover meer in een volgend artikel). In zijn hand draagt hij een scepter met een knop waarop een kruis is aangebracht.

God de zoon

Het is gebruikelijk om God de zoon in deze reeks af te beelden terwijl hij het kruis draagt.

God de heilige geest

De heilige geest wordt gesymboliseerd door een duif met een stralenkrans. Deze

afbeelding komt veelvuldig voor bij Ninaber. Dat de duif het symbool voor de Heilige Geest is geworden, gaat terug op de woorden van Johannes de Doper: "Ik heb aanschouwd, dat de Geest nederdaalde als een duif uit de hemel, en Hij bleef op Hem" (Joh. I:32).

Heilige Drie-eenheid

Deze afbeelding is meer gebruikelijk om de Heilige Drie-eenheid af te beelden. De hand uit de wolk is een verwijzing naar de vader, het kruis naar de zoon en de duif wederom naar de heilige geest.

H. Maria

Na het aanroepen van de vader, de zoon en de heilige geest wordt in de litanie Maria aangeroepen. Haar naam is geschreven op een bijna transparante witte lelie. Zoals bij de ramen in de hoofdkapel al ter sprake is gekomen, is de lelie het meest kenmerkende symbool om te verwijzen naar Maria.

Moeder Gods

Maria met het kind Jezus is een verwijzing naar haar titel Moeder Gods. Met de sinaasappel in Christus' hand wordt aangeduid dat hij de mensheid zal verlossen van de erfzonde. De letters MD zijn een afkorting van haar Latijnse titel Mater Dei.

Maria Onbevleete Ontvangenis

De titel Maria Onbevleete Ontvangenis duidt niet op de conceptie van Christus in de schoot van Maria, maar op de conceptie van Maria zelf in de schoot van haar moeder Anna. Omdat Maria was uitverkoren om als werktuig te dienen van Christus' menswording, moest zij zelf onbezoedeld zijn. Als symbolen van het onbezoedeld zijn dienen de lelie (zuiverheid en reinheid) en de maansikkel (kuisheid).

Maria, Spiegel van gerechtigheid

Het begrip Maria, Spiegel van gerechtigheid is eveneens een metafoor voor het kuisheidssymbool van Maria.

Maria, Zetel van wijsheid

Maria, Zetel van wijsheid is afgeleid van de vroegste manier om Maria voor te stellen in de houding van 'Sedes Sapientiae' (een vrouw op een rechte stoel, met kind op schoot recht naar voren). Hier is zij bij uitstek de personificatie van de hoogste goddelijk Geest. Het symbool komt voort uit Egypte waar een rechte stoel de hiëroglief voor de godin Isis is.

Maria Geestelijk vat, Eerwaardig vat, Heerlijk vat van godsvrucht

Het 'vas spiritualis' of 'geestelijk vat' is het symbool van de zeven gaven van de Heilige Geest, die worden uitgestort over de dopelingen: wijsheid, verstand, raad,

sterkte, wetenschap, godsvrucht en vrede des Heren. Maria bezat al deze gaven in volmaakte vorm.

Maria, Mystieke Roos

De roos verwijst naar Maria's titel Maria, Mystieke Roos. Behalve de lelie is ook de roos een bloem die nauw verbonden is met Maria. Zij is een 'roos zonder doornen', omdat zij vrij is van zonde.

Maria, Toren van David

De metafoor Toren van David is ontleend aan het Hooglied van Salomo (4:4) uit het Oude Testament. Hierin wordt de hals van de geliefde vergeleken met een fraaie en sterke toren op de berg Sion in Jeruzalem. De titel verwijst naar de macht van Maria bij God en de hulp en ondersteuning van Maria aan mensen in nood. Ook wordt het gezien als een symbool voor de kuisheid van Maria. Het raam is gesigneerd 'ninaber 1932'. David was de tweede koning van Juda en Israël (van 1012 tot 972 v.C.). Onder zijn regering bereikte het rijk zijn grootste

omvang en macht. Hij veroverde onder andere Jeruzalem op de Jebusieten en maakte de stad tot residentie. Doordat hij de ark hier deed opstellen in een heiligdom, werd Jeruzalem het sacrale middelpunt. In de bijbel geldt hij als de stamvader van het geslacht waaruit de Messias te verwachten was.

Maria, Ivoren Toren

Ook de metafoor Maria, Ivoren Toren is afkomstig uit het Hooglied (7:4). Ivoor staat voor zuivere schoonheid en de toren is het

symbool voor luister en waardigheid.

Maria, Gouden Huis

Maria, Gouden Huis, is waarschijnlijk een verwijzing naar Maria, die vereenzelvd wordt met de kerk. Zij was immers het

'huis' waarin Christus ontstaan is.

Maria, Ark van het Verbond

Maria, Ark van het Verbond, is een verwijzing naar de heiligheid van Maria. De hier afgebeelde

Ark des Verbonds was de kist met heilige voorwerpen van de joden. In de kist werden enkele bijzondere voorwerpen bewaard, waarvan de belangrijkste

ongetwijfeld de twee stenen tafelen waren, waarop de tien geboden geschreven stonden. De ark wordt ook wel gezien als een woonplaats of troon van God.

Maria, Deur van de Hemel

Deze stevige deur verwijst naar Maria, Deur van de Hemel. Dit wil zeggen dat zij de relatie is voor het binnen en het buiten van de hemel.

Maria, Morgenster

Maria, Morgenster is eveneens een metafoor voor de reinheid en zuiverheid van Maria.

De volgende ramen zijn alle een verwijzing naar Maria als koningin van de hemel.

Maria, Koningin van de engelen

Dit raam verwijst naar Maria, Koningin van de engelen.

Maria, Koningin van de martelaren

De palmtak is het symbool van het martelaarschap.

Maria, Koningin zonder erfsmet ontvangen

Hier wederom de symbolen van zuiverheid en reinheid (lelie) en kuisheid (maansikkel).

Maria, Koningin van de heilige rozenkrans

Maria, Koningin van de heilige rozenkrans is een verwijzing naar het visioen van Dominicus. Volgens de

historici van zijn orde was Dominicus de uitvinder van de rozenkrans. Maria verscheen aan hem in een visioen en schonk hem een kralenketting, de 'rozenkrans van Onze Lieve Vrouw'. Met de rozenkrans kunnen zowel de kralenketting als de gebedenreeks worden bedoeld. De ketting dient als geheugensteun bij het aftellen van de gebeden.

Maria, Koningin van de vrede

Een duif, hier met een palmtak in zijn snavel, is het symbool van de vrede.

Litanie van Loreto

*Heer, ontferm u over ons.
 Christus, ontferm u over ons.
 Heer, ontferm u over ons.
 Christus, aanhoor ons.
 Christus, verhoor ons.
 God hemelse vader,
 ontferm u over ons.
 God Zoon, Verlosser van de wereld,
 ontferm u over ons.
 God, heilige Geest,
 Heilige Drievuldigheid, één God,
 Heilige Maria, bid voor ons.
 Heilige Moeder van God,
 Heilige Maagd der Maagden,
 Moeder van Christus,
 Moeder van de goddelijke genade,
 Allerreinste Moeder,
 Zeer kuis Moeder,
 Maagdelijke Moeder,
 Onbevleete Moeder,
 Beminnelijke Moeder,
 Bewonderenswaardige Moeder,
 Moeder van goede raad,
 Moeder van de Schepper,
 Moeder van de Zaligmaker,
 Allervoorzichtige Maagd,
 Eerwaardige Maagd,*

*Lofwaardige Maagd,
 Machtige Maagd, bid voor ons.
 Goedertieren Maagd,
 Getrouwe Maagd,
 Spiegel van gerechtigheid,
 Zetel van wijsheid,
 Oorzaak van onze blijdschap,
 Geestelijk vat,
 Eerwaardig vat,
 Heerlijk vat van godsvrucht,
 Mystieke roos,
 Torens van David,
 Ivoren toren,
 Gouden huis,
 Ark van het verbond,
 Deur van de hemel,
 Morgenster,
 Heil van de Zieken,
 Toevlucht van de zondaars,
 Troosteres van de bedroefden,*

*Hulp van de Christenen,
 Koningin van de Engelen,
 Koningin van de Aartsvaderen,
 Koningin van de Profeten,
 Koningin van de Apostelen,
 Koningin van de Martelaren,
 Koningin van de Belijders,
 Koningin van de Maagden,
 Koningin van alle Heiligen,
 Koningin zonder erfsmet ontvangen,
 Koningin in de hemel opgenomen,
 Koningin van de heilige rozenkrans,
 Koningin van de vrede,
 Lam Gods, dat de zonden van de wereld
 wegneemt, spaar ons, Heer.
 Lam Gods, dat de zonden van de wereld
 wegneemt, verhoor ons, Heer.
 Lam Gods, dat de zonden van de wereld
 wegneemt, ontferm u over ons.*

♠ Tot slot wil ik nog even terugkomen op het artikel van vorige keer. De serie afbeeldingen aan de noordzijde van het middenschip in de grote kapel is niet 'zomaar' een verzameling afbeeldingen uit het leven van Maria en Christus, maar heeft betrekking op de geheimen van het Rozenkransgebed. De rozenkrans is verdeeld in vijf gedeelten (tientjes). Elk gedeelte vertegenwoordigt een geheim of gebeurtenis uit het leven van Jezus. Zij worden uitgesproken en overwogen voor elk tientje van de rozenkrans. De delen bestaan uit vijf geheimen uit een van de drie hoofdstukken van de rozenkrans, namelijk de blijde, de droevige en de glorievolle geheimen. De blijde geheimen (Annunciatie, Visitatie, geboorte van Christus, presentatie in de tempel en de twaalfjarige Jezus in de tempel) verwijzen naar Kerstmis. Naar Goede Vrijdag verwijzen de vijf droevige

geheimen (Jezus in Getsemane, de geseling van Christus, Doornenkroning, Kruisdraging, Kruisiging). De vijf glorievolle geheimen (Opstanding, Jezus Hemelvaart, uitstorting van de Heilige Geest, Assumptie, Kroning van Maria) zijn een verwijzing naar Pasen. Elk van deze hoofdstukken wordt gebruikt op een daarvoor bepaalde dag. Na het laatste tientje wordt besloten met het Onze Vader of een ander gebed naar keuze. Als afsluiting van het Rozenkransgebed wordt vaak de litanie van de Heilige Maagd Maria gekozen.

* Over de geschiedenis en de architectuur van de beide kapellen en het Kloostergebouw van Berg en Bosch heeft u reeds kunnen lezen in De Biltse Grift, 10e jaargang nr. 3.

* Deel I van dit artikel, zie De Biltse Grift 11^e jaargang nr. 1, maart 2002.

* Deel 2 van dit artikel, zie De Biltse Grift 11^e jaargang nr. 4, december 2002.